

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.89>

ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ДОБРОЧЕСНОГО СЕРЕДОВИЩА

Хохлова І.В.,*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Малеш П.В.,***асистент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Хохлова І.В., Малеш П.В. Впровадження антикорупційних дисциплін як чинник розбудови доброчесного середовища.

У статті розглянуто ключові аспекти впровадження антикорупційної освіти в українських закладах вищої освіти як важливого елементу євроінтеграційного процесу. В контексті цього неабиякої важливості набуває введення спеціалізованого навчання, спрямованого на формування нетерпимості до усіх проявів корупції. Такий підхід до освіти не лише сприяє розвитку професійних компетенцій, але й формує стійкі етичні принципи та цінності у майбутніх фахівців.

Так, доводиться, що впровадження таких дисциплін виконує низку позитивних функцій, як от формує критичне мислення та етичні цінності у молодого покоління, надає практичні знання та інструменти для розпізнавання та протидії корупційним проявам у професійному середовищі, створює передумови для ефективної імплементації антикорупційних механізмів у різних сферах суспільного життя.

Як приклад успішного впровадження антикорупційної освіти може слугувати досвід створення та реалізації пілотного проєкту з мінімізації корупційних ризиків у правничих школах України, який включав комплексний підхід до формування антикорупційної компетентності та розвитку доброчесного академічного середовища.

Проаналізовано процес імплементації спеціалізованих навчальних дисциплін, спрямованих на формування антикорупційної культури серед студентів, який розпочався із розробки окремих кодексів етичної поведінки та антикорупційних програм та завершуючи введенням спеціалізованої дисципліни, мета якої полягає у формуванні комплексного розуміння антикорупційних механізмів та розвитку практичних навичок їх застосування. Важливим аспектом цього процесу стало включення антикорупційної складової до стандартів вищої освіти, що забезпечує системний підхід до формування антикорупційної компетентності майбутніх фахівців.

Варто зазначити, що на міжнародному рівні відсутня така комплексна практика впровадження антикорупційної освіти, як в Україні. Хоча окремі країни і мають певні освітні програми з антикорупційної тематики, вони здебільшого носять фрагментарний характер та не інтегровані системно у стандарти вищої освіти. Це свідчить про те, що Україна є одним із піонерів у впровадженні системного підходу до антикорупційної освіти на рівні вищих навчальних закладів.

Ключові слова: корупція, антикорупційна програма, євроінтеграція, доброчесність, стандарти вищої освіти, протидія корупції, європейські стандарти.

Khokhlova I.V., Malesh P.V. Implementation of anti-corruption disciplines as a factor in developing an environment of integrity.

The article examines key aspects of the implementation of anti-corruption education in Ukrainian higher education institutions as an important element of the European integration process. In this context, the introduction of specialized training aimed at forming intolerance to all manifestations of corruption is of great importance. Such an approach to education not only contributes to the development of professional competencies but also forms stable ethical principles and values in future specialists.

Thus, it is proven that the introduction of such disciplines performs a number of positive functions, such as forming critical thinking and ethical values in the younger generation, providing practical knowledge and tools for recognizing and counteracting corruption in the professional environment, and creating the prerequisites for the effective implementation of anti-corruption mechanisms in various spheres of public life.

An example of successful implementation of anti-corruption education is the experience of creating and implementing a pilot project to minimize corruption risks in Ukrainian law schools, which included a comprehensive approach to building anti-corruption competence and developing an integrity of the academic environment.

The process of implementing specialized academic disciplines aimed at forming an anti-corruption culture among students was analyzed, which began with the development of separate codes of ethical behavior and anti-corruption programs and ended with the introduction of a specialized discipline, the purpose of which is to form a comprehensive understanding of anti-corruption mechanisms and develop practical skills in their application. An important aspect of this process was the inclusion of the anti-corruption component in the standards of higher education, which provides a systematic approach to the formation of anti-corruption competence of future specialists.

It is worth noting that at the international level there is no such comprehensive practice of implementing anti-corruption education as in Ukraine. Although some countries have certain educational programs on anti-corruption topics, they are mostly fragmented and not systematically integrated into the standards of higher education. This indicates that Ukraine is one of the pioneers in implementing a systematic approach to anti-corruption education at the level of higher education institutions.

Key words: corruption, anti-corruption program, European integration, integrity, higher education standards, combating corruption, European standards.

Постановка проблеми. Однією з ключових умов вступу України до Європейського Союзу в рамках виконання Угоди про асоціацію є посилення взаємодії щодо боротьби з корупцією [1]. Ефективна протидія корупційним проявам в Україні потребує імплементації комплексного підходу, що охоплює різноманітні аспекти суспільного життя. Це вимагає не лише модернізації нормативно-правової бази щодо функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, але і формування стійкої суспільної нетерпимості до корупційних практик в тому числі через впровадження системної освітньої політики та реалізація програм з підвищення обізнаності громадян щодо антикорупційних механізмів та їх ефективного застосування. Одним із таких заходів, працюючих “на випередження” є якраз таки запровадження антикорупційних дисциплін, метою яких є формування нетерпимості до будь-яких проявів корупції, з одного боку, та поширення ідей доброчесності, з іншого.

Стан опрацювання проблематики. У науковому дискурсі проблематика виявлення та протидії корупційним явищам посідає важливе місце, будучи об’єктом ґрунтовних досліджень як у міжнародному академічному середовищі, так і серед вітчизняних науковців. Особливо вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад антикорупційної діяльності здійснили такі провідні українські дослідники, як С.Д. Дубенко, М.І. Мельник, В.М. Мартиненко, Т.В. Мотренко, Н.Р. Нижник, В.В. Нонік та В.М. Олуйко. Окремі праці також стосувалися власне боротьби із корупцією в освітній сфері, чому присвячені праці, зокрема, Панічевської А.В., Черненка Т.В., Хохлової І.В. Тим не менш, впровадження антикорупційних дисциплін для закладів освіти є новою ініціативою, отже, аналогічних досліджень до цього не проводилося.

Метою статті є дослідження ролі та перспективи впровадження антикорупційних дисциплін як чиннику розбудови доброчесного середовища.

Виклад основного матеріалу. 02 вересня 2024 року було оголошено про те, що у 560 школах і 65 вишах вивчатимуть антикорупційні дисципліни у новому навчальному році, чому передувало пілотне впровадження такої дисципліни у десяти закладах вищої освіти, спеціальне навчання викладачів та розробка дисципліни з урахуванням Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки [2].

Якщо звернутися до даної програми, термін якої завершується в цьому році, то ми можемо звернути увагу на те, що однією з ключових проблем визнається також власне корупційні практики в самій освіті, як-от надання необґрунтованих пільг чи преференцій, непрозорі процесу вступу, здобуття освіти та оцінювання навчання [3]. Відповідно постає питання про неоднозначну проблему: існує необхідність введення спеціальних дисциплін для поширення ідей доброчесності та нетерпимості до корупції та водночас подолання вже існуючих корупційних практик, які притаманні в тому числі сфері освіти.

Вважаючи за доцільне розпочати з останньої проблеми, можемо зазначити, що сам термін “корупція у сфері вищої освіти” може бути описаний різним чином, проте він залишається пов’язаним із багатьма практиками та поведінковими патернами, які зустрічаються.

Ми можемо сказати і про те, що існує чимало чинників, які можуть призвести до корупції. Так, одним із головних факторів є соціальна та економічна несправедливість і нерівність у розподілі багатства та ресурсів, що може створити прірву між людьми при владі та тими, хто не має досту-

пу до багатства та влади. Ця прірва створює сприйнятливий для корупції середовище в які ті, хто перебуває при владі, використовують своє становище для свого збагачення, часто шляхом пограбування грошей у суспільства або зловживання державними ресурсами. Крім того, визнається, що слабкі державні системи та відсутність прозорості також відіграють роль у стимулюванні корупції. Коли процес прийняття рішень та управління ресурсами є непрозорим, це створює можливості для корупціонерів вчиняти корупційні дії, не будучи виявленими громадськістю [4, с. 116]. Складна бюрократія та заплутані процедури також можуть створювати можливості для корупції, дозволяючи корумпованим чиновникам сповільнювати процес або вимагати хабарі, щоб прискорити його.

Водночас вплив корупції на життя нації та держави дуже значний і торкається всіх сфер суспільного життя, наприклад, перешкоджає економічному розвитку, розвитку інфраструктури, державних послуг та покращенню якості життя. Крім того, корупція підриває довіру суспільства до уряду та державних установ, зменшує участь у політичному житті та посилює соціальну несправедливість. Додатково до цього, корупція може спровокувати соціальну напруженість, наприклад конфлікти та навіть політичні потрясіння. Щоб подолати корупцію, багато країн вжили заходів для підвищення прозорості, підзвітності та боротьби з корупцією. Такі міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй (ООН) і Transparency International (TI), відіграли важливу роль у боротьбі з корупцією в усьому світі, відстоюючи необхідність впровадження антикорупційних норм, ефективного правоохоронного процесу та підвищення доброчесності уряду.

Одним із пропонувананих підходів до зменшення корупції в майбутньому, визнається впровадження антикорупційної освіти, адже освіта та інформованість громадян також є важливими складовими боротьби з корупцією. Забезпечуючи якісну освіту з питань етики, доброчесності та негативних наслідків корупції, громадяни можуть краще усвідомити важливість прозорості та підзвітності в їхньому управлінні, якщо навчаються щодо етики, доброчесності та негативних наслідків корупції, громадяни можуть стати більш обізнаними важливості прозорості та підзвітності в їх управлінні. Крім того, визнається також, що громадські кампанії, тренінги з боротьби з корупцією та активна участь громади в державному нагляді є одним із способів підвищення обізнаності та участі громадськості в боротьбі з корупцією [5, с. 41].

Антикорупційна освіта в школах відіграє важливу роль у формуванні чесності, прозорості та відповідальності молодого покоління. Завдяки цій освіті студенти можуть зрозуміти негативний вплив корупції на суспільство та навчитися правильно ставитися до неї. Можна навести чимало причин, чому антикорупційна освіта має бути запроваджена в закладах освіти, а саме:

Створення обізнаності: антикорупційна освіта допомагає учням зрозуміти, що таке корупція, як вона шкодить суспільству та чому важливо з нею боротися. Підвищуючи цю обізнаність, студенти можуть виявляти корупційні акти, відігравати активну роль у запобіганні їм і ставати агентами змін, які відіграють активну роль у запобіганні та боротьбі з корупцією в суспільстві [6].

Формування етики та доброчесності: антикорупційна освіта допомагає учням розвинути міцні етичні цінності та цінності чесності. Їх вчать цінувати чесність, справедливість і довіру як основні принципи в особистому та суспільному житті. Це допомагає запобігти майбутнім корупційним діям. Студенти стануть майбутніми лідерами, які віддані дотриманню етики, справедливим діям і розбудові суспільства, вільного від корупції [7, с. 19].

Розвиток критичних навичок: Антикорупційна освіта передбачає розвиток критичних навичок учнів. Їх вчать ставити під сумнів підозрілі дії та політику, а також проводити критичний аналіз ситуацій, які можуть бути схильними до корупції, а вчителі повинні вміти бути прикладом для наслідування, надавати інформацію про небезпеки корупції та знайомити учнів із боротьбою з корупцією.

Сприяти прозорості та підзвітності: Завдяки антикорупційній освіті студентів навчають цінувати важливість прозорості та підзвітності в управлінні та інших установах. Вони вчать контролювати дії уряду, притягувати його до відповідальності та брати участь у процесі прийняття рішень. Таким чином студенти розуміють, що активна участь у державному управлінні може запобігти корупції. Зрозуміти та оцінити існуючу політику та запропонувати більш ефективну та результативну політику щодо запобігання та боротьби з корупцією.

Якщо звернутися до міжнародного досвіду впровадження подібних програм, то варто зазначити, що, на жаль, така практика не є поширеною на загальнодержавних рівнях.

Однією із позитивних практик стало представлення навчальний модуль щодо боротьби з корупцією на 2019-2020 навчальний рік, про що повідомлено 20 грудня 2019 року [8]. Цей модуль було розроблено GRECO та Федерацією освіти в Європі (FEDE), міжнародною неурядовою організацією, що має статус учасника Ради Європи. Модуль містить підсумкові аркуші, повідомлення на винос і тестові запитання. Це буде частина курсу FEDE з європейської культури та громадянства, який щорічно охоплюватиме понад 10 000 учнів шкіл. Огляд надається у інформаційних бюлетенях.

Основна увага зосереджена на визначенні, формах і картографії корупції, а також на її причинах і способах боротьби з нею.

Проте на рівні окремих держав ситуація інша. Так, навіть при оцінюванні стану та рівня боротьби з корупцією у вищій освіті в Косово (не беручи до уваги статусу Косово та резолюції РБ ООН 1244 та висновку Міжнародного суду щодо Декларації незалежності Косово) в рамках "Базової оцінки доброчесності вищої освіти в Косово" в рекомендаціях щодо розробки наступної Косовської антикорупційної стратегії та пов'язаних з нею Планів дій, пропозиції не містили положень про введення спеціального навчання пов'язаного із розповсюдженням засад доброчесності [9]. Натомість були запропоновані Кодекси етичної поведінки для студентів, викладачів та окремо для членів правління, зокрема, ректора, проректорів та іншого персоналу з управлінськими обов'язками.

Схожі етичні кодекси було введено і українськими закладами вищої освіти, як, до прикладу, ДЗНЗ "Ужгородський національний університет", де такий кодекс було прийнято ще у 2018-му році, а оновлену "Антикорупційну програму" – у 2023-му, мета якої полягає у підтримці антикорупційної стратегії держави, мінімізації ризиків поширення корупційної діяльності та підтримання ділової репутації університету на належному рівні [10]. Зокрема, така програма встановлює комплекс заходів щодо запобігання, виявлення та протидії корупції в діяльності університету, які є пріоритетними у його роботі. Вона спрямована на створення ефективної системи правил та процедур для протидії корупції, підвищення рівня знань антикорупційного законодавства та формування нетерпимості до корупційної поведінки серед усіх працівників та здобувачів освіти.

Крім того, з метою вирішення проблем, що існували в антикорупційній діяльності закладів вищої освіти в Україні було створено спільну ініціативу Програми та Офісу доброчесності НАЗК, спрямовану на зміцнення антикорупційної спроможності трьох відібраних правничих шкіл в рамках пілотного проекту з мінімізації корупційних ризиків в правничих школах України.

Так, для забезпечення ґрунтовного підходу було виокремлено три чіткі етапи пілотного проекту. На підготовчому етапі було закладено основу шляхом проведення всеосяжного вхідного опитування за участі проектних команд для отримання розуміння про існуючий стан діяльності з протидії корупції у правничих школах. На проміжному етапі було проведено семінари та оцінювання в галузі протидії корупції, завдяки чому вдалося зосередитися на корупційних ризиках, надати можливість командам визначити та вибрати конкретні напрями для втручання. Семінари з питань управління проектами сприяли створенню конкретних проектів/ планів дій для мінімізації виявлених та пріоритезованих корупційних ризиків.

На фінальному етапі проекту проектні команди впроваджували заплановану діяльність. Цей етап забезпечив практичну платформу для застосування знань, здобутих на попередніх етапах. Вихідне опитування, що проводилося на цьому етапі, відіграло важливу роль у визначенні ефективності впроваджених проектів і надало цінну інформацію для майбутніх зусиль.

Наступним етапом стало запровадження окремої дисципліни "Антикорупція та доброчесність" та внесення змін до низки стандартів вищої освіти, що було затверджено наказом Міністерства освіти та науки України від 13.06.2024 №842. Зокрема, було передбачено введення одним із програмних результатів навчання знання про основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності на рівні, необхідному для формування нетерпимості до корупції та проявів недоброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вмінні застосовувати їх в професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, проблема впровадження антикорупційної освіти та формування доброчесності в академічному середовищі набуває все більшої актуальності в контексті євроінтеграційних прагнень України. Аналіз міжнародного досвіду та вітчизняних практик свідчить про необхідність системного підходу до вирішення цієї проблеми.

Важливим кроком стало запровадження спеціалізованих антикорупційних дисциплін та внесення відповідних змін до стандартів вищої освіти. Особливу увагу привертає успішна реалізація пілотного проекту з мінімізації корупційних ризиків у правничих школах України, який продемонстрував ефективність поетапного впровадження антикорупційних механізмів.

Значним досягненням є створення та впровадження етичних кодексів та антикорупційних програм у закладах вищої освіти, що сприяє формуванню культури доброчесності та нетерпимості до корупції. Важливо відзначити, що українські заклади вищої освіти демонструють прогресивний підхід до впровадження антикорупційних механізмів порівняно з деякими іншими країнами.

Затвердження Міністерством освіти та науки України змін до стандартів вищої освіти щодо включення антикорупційної складової свідчить про системний підхід до вирішення проблеми на державному рівні. Впровадження дисципліни «Антикорупція та доброчесність» та відповідних програмних результатів навчання створює міцну основу для формування нового покоління фахівців з високими етичними стандартами.

Усі ці заходи в комплексі сприяють створенню ефективної системи запобігання корупції в освітньому середовищі та формуванню культури доброчесності в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Національне агентство з питань запобігання корупції. У 560 школах і 65 вишах вивчатимуть антикорупційні дисципліни у новому навчальному році. 2024. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/u-560-shkolah-i-65-vyshah-vyvchatymut-antykoruptionsiyini-dystsypliny-u-novomu-navchalnomu-rotsi>.
3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.
4. Hanafi, S. The Effect of Corruption on Human Development in Indonesia. *Wahana Islamika: Journal of Islamic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 1. P. 108–126.
5. Sakinah N., Bakhtiar N. Model of Anti-Corruption Education in Elementary Schools in Creating a Clean and Integrity Generation Early on. *El-Ibtidaiy: Journal of Primary Education*. 2019. Vol. 2. No. 1. P. 39–49.
6. Foundation for Institutional Development. Anti-corruption education in schools. 2023. URL: <https://www.fid-foundation.com.ua/en/blog/anti-corruption-education-in-schools>.
7. Munro C., Kirya M. Values education for public integrity: What works and what doesn't. *U4*. 2020. Issue 8. P. 1–38.
8. Csúri A. GRECO and FEDE Launch New Anti-Corruption Education Module. 2020. URL: <https://eucrim.eu/news/greco-and-fede-launch-new-anti-corruption-education-module>.
9. Strengthen Integrity and Combat Corruption in Higher Education. Baseline Assessment of Integrity in Higher Education in Kosovo. 2017. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168070bfb5>.
10. Ужгородський національний університет. Нормативні документи. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/450>.